

COMUNICACIONES

LITERATURA MEDIEVAL I POPULAR

LA PREMSA CATALANA DEL XIX: UNA FONT INESGOTABLE DE LITERATURA POPULAR¹

El present treball és una aproximació al resultat que s'ha d'obtenir amb la finalització de la tesi doctoral que estic duent a terme a la URV. El títol de la tesi és *La literatura popular catalana en les revistes publicades a Catalunya durant el segle XIX*, està dirigida per la Dra. Carme Oriol i parteix de la finalització d'un projecte finançat pel Ministeri anomenat «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic (1778-1893)».

Aquest projecte té com a objectiu formar una base de dades sistemàtica i exhaustiva de les fitxes bibliogràfiques de totes les publicacions impreses que facin referència a la literatura popular i al folklore o als seus recollctors o investigadors en el territori corresponent a l'àmbit de la llengua catalana entre 1778 i 1893. Amb això es pretén, doncs, posar a disposició dels investigadors el resultat de més d'un segle (uns 115 anys) d'activitat recollectora i reflexió teòrica sobre la literatura popular de forma sistemàtica i ordenada.

La literatura popular catalana ha estat objecte d'estudi per a diversos investigadors al llarg de molts anys, perquè en aquest àmbit tenim un patrimoni molt ric que val la pena investigar i analitzar acuradament per poder extreure'n uns resultats i unes conclusions contundents. Malauradament, però, els estudis que hi ha sobre aquest tema són relativament pocs i, per tant, la història del folklore a Catalunya continua considerant-se poc explorada. Quan es comença a analitzar aquest camp, l'investigador s'adona de la gran quantitat de materials que hi ha per analitzar de manera sistemàtica. Després d'una etapa prèvia de rastreig i extracció de materials de diverses

1. Aquest article forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili; del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut i finançat per la Generalitat de Catalunya (2009-2013), i del projecte d'I+D del Ministeri d'Educació i Ciència HUM 2006-13121/FILO, i compta també amb el suport del Comissionat per a Universitats i Recerca del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya i del Fons Social Europeu.

revistes del Principat que han prestat atenció en algun moment a temes relacionats amb la literatura popular catalana, hom es pot fer una idea genèrica de la importància que va tenir aquesta literatura popular al llarg de tot el segle XIX.

L'anàlisi de la premsa catalana del XIX ens ajuda a afirmar que ofereix una mostra quantitativa i qualitativa de les innombrables manifestacions folklòriques que existeixen al nostre país: fraseologia, paremiologia, fórmules i oracions, cançons, rondalles, llegendes, etc.

Com s'ha indicat abans, el nombre de revistes publicades a Catalunya durant l'època analitzada (concretament de l'any 1778 al 1893) és molt elevat. Per aquest motiu, i per elaborar el present treball, s'ha escollit una mostra significativa de quatre revistes que ens permetran veure què és el que hi havia en elles, quins autors hi publicaven, quines intencions tenien, etc. Les revistes que es presentaran en aquesta comunicació són: l'*Almanach de l'Esquella de la Torratxa per a l'any 1891*, *La Gramalla*, *La Il·lustració Catalana* i *La Lluanera de Nova York*, totes elles relacionades amb el Principat de Catalunya, tot i que una d'elles, com el seu nom indica, es publicava a Nova York.

Per posar-nos en situació, podem conèixer alguns trets més representatius de les quatre revistes ja anomenades:

- *Almanach de l'Esquella de la Torratxa*: estava vinculada a la revista satírica, republicana i anticlerical *L'Esquella de la Torratxa*, un setmanari que es va fundar a Barcelona el dia 6 de maig de 1872 i que duia per subtítol *Periòdich satíric, humorístic, il·lustrat i literari*. *L'Esquella de la Torratxa* pertanyia al llibreter Innocenci López i va ser sense cap mena de dubte una de les publicacions satíriques catalanes més importants, ja que a través de la caricatura i de l'humor es retratava la societat catalana i espanyola del moment. Va tindre una durada considerable, ja que des del seu inici va arribar a editar 3.097 números, concretament fins al 6 de gener de 1939. Per arribar a l'èxit, però va haver de passar per èpoques difícils, tot i que a partir del gener de 1879 la revista Rovira i Virgili, Santiago Rusiñol i Prudenci Bertrana, entre d'altres. Perquè fa a la literatura oral, la revista aportò una bona quantitat d'acudits de diversa mena.
- *La Gramalla*: va ser un setmanari en català editat a Barcelona durant uns mesos de l'any 1870 (del 14 de maig al 10 de setembre) i dirigit per Francesc Pelai Briz i Francesc Matheu. Va aparèixer com a òrgan del grup catalanista Jove Catalunya, amb el qual es pretenia difondre el català per totes les classes de la societat. Hi participaven escriptors de gran prestigi, com Dolors Monserdà o Àngel Guimerà, entre d'altres.
- *La Il·lustració Catalana*: amb la intenció de mantindre viu l'esperit de la Renaixença, *La Il·lustració Catalana* va ser una revista il·lustrada que

s'editava a Barcelona entre 1880 i 1894. En un primer moment, apareixia cada deu dies (fins al 1882), tot i que a partir de 1883 es va començar a editar quinzenalment. La revista va aconseguir la col·laboració d'escriptors de renom, com Joan Maragall, Josep Maria Folch i Torres o Narcís Oller.

- *La Llumanera de Nova York* (1874-1881): era una revista il·lustrada que veia la llum mensualment. Els responsables de la seua edició eren l'escriptor Artur Cuyàs i el dibuixant Felip Cusachs. Com el títol bé diu, la revista s'editava en català a Nova York. Des del novembre de 1874 fins al maig de 1881 se'n van publicar vuitanta-tres números, que recullen articles de diversa temàtica, signats per escriptors i artistes com Joan Almirall, Rossend Arús o Frederic Soler. En l'àmbit del folklore, podem destacar la presència de Francesc Maspons.

Per poder dur a terme l'estudi necessari per a elaborar la tesi doctoral i també aquesta comunicació, tots els materials localitzats, siguin d'aquestes quatre revistes o d'altres, s'han buidat en una base de dades creada amb el programa FileMaker 8.5, que conté diversos camps per facilitar la posterior anàlisi de la informació. Després d'haver completat la base de dades amb camps com autor, lloc de publicació, gènere, any, etc., s'ha fet una extracció dels materials a Word per poder editar-ne la informació necessària. Per classificar els camps de la base de dades, s'ha creat una fitxa biobibliogràfica que conté, de manera detallada, totes les dades necessàries per identificar on s'ha trobat la informació, qui ha recollit la informació i quina és la informació que hi ha.

Els materials localitzats de les quatre revistes esmentades anteriorment ens demostren la diversitat de materials relacionats amb el folklore que els interessaven, ja que només amb aquesta mostra significativa de quatre revistes podem localitzar acudits, rondalles (amb número ATU i sense), endevinalles, parèmies, contarelles, corrandes, cançons (amb notació musical i sense), costums, tradicions, llegendes...

A més a més d'aquesta informació pròpiament relacionada amb el folklore, mentre es realitza una anàlisi de les revistes es poden recollir altres informacions que, indirectament, també estan relacionades amb aquest camp. Podem conèixer, a partir de les publicacions, quan i com es creaven noves revistes i noves entitats, juntes directives de les entitats del moment, folkloristes de l'època —vida i obra—, notícies relacionades amb publicacions de llibres (relacionats amb el folklore o no), distincions que reben els folkloristes o les entitats pel treball que duen a terme, etc.

La quantitat de fitxes elaborades durant l'anàlisi de l'*Almanach de l'Esquella de la Torratxa per a l'any 1891*, *La Gramalla*, *La Il·lustració Catalana* i *La Llumanera de Nova York* suma un total de 250, dividides de la següent manera:

Almanach de l'Esquella de la Torratxa per a l'any 1891: 8 fitxes

La Gramalla: 51 fitxes

La Il·lustració Catalana: 74 fitxes

La Llumanera de Nova York: 117 fitxes

La quantificació d'aquestes fitxes no ens ha de portar a extreure'n conclusions errònies, ja que hem de tenir en compte el nombre d'anys analitzats. Així doncs, l'*Almanach de l'Esquella de la Torratxa per a l'any 1891* conté només materials de l'any 1890; *La Gramalla*, de l'any 1870; *La Il·lustració Catalana*, del 1880 al 1884 i del 1890 al 1892 (un total de 8 anys), i *La Llumanera de Nova York* recull materials publicats entre el 1874 i el 1881 (un total de 8 anys també). Tot i que a priori podríem pensar, doncs, que *La Llumanera de Nova York* és la revista que tenia més interès pel folklore de les quatre, hem d'apuntar que no, perquè en comparació amb *La Gramalla*, analitzada només un any, té menys fitxes. *La Llumanera*, amb 8 anys, té 117 fitxes amb materials, però *La Gramalla*, amb només un any, en té ja 51.

Observant detalladament tots els materials recollits, és a dir, el gruix total de 250 fitxes —cal dir, però, que una fitxa pot contenir més d'un material—, podem analitzar què és el que més hi predomina i què és el més significatiu. Així doncs, podem observar, per exemple, que entre les quatre revistes hi ha un total aproximat de 186 acudits, 19 rondalles (entre les quals destaquen els números ATU 1950 [«El més gandul de tots»], 311B* —dues versions— [«El sarró que canta»], 300+303 [«El vencedor del drac» + «Els dos bessons»], 910B [«Els consells del rei Salomó»] i 332 [«El metge carboner»]), 18 endevinalles, 365 parèmies, 12 cançons (amb notació musical i sense) i 8 llegendes. Per analitzar encara de manera més detallada els continguts de les revistes, podem establir el següent quadre classificatori:

	Acudit	Cançó	Endevinalla	Llegenda	Parèmia	Rondalla
<i>Almanach</i>	6	–	8	–	300	1 [ATU 1950]
<i>Gramalla</i>	21	3	9	–	–	6 [ATU 311B*]
<i>Il·lustració</i>	–	4	–	7	49	10 [ATU 300 + 303, 910b, 332]
<i>Llumanera</i>	159	5	1	1	16	2 [ATU 311B*]
TOTAL	186	12	18	8	365	19

La resta de materials, com ara festes, històries, costums, notícies, necrològiques, tradicions, etc., també són significatius i representen, en total, un conjunt prou nombrós. Cal dir també que, entre tots els materials localitzats, en trobem que provenen d'altres països, com ara Alemanya, Turquia, Polònia o Grècia, i això ens ajuda a afirmar l'interès que tenien certs autors per conèixer les manifestacions folklòriques d'altres indrets, encara que sigui a través de traduccions.

Pel que fa als folkloristes o recollectors, hem pogut observar al llarg del buidat de les més de 100 revistes el gran nombre de noms que hi apareixen. Molts dels autors signen amb el nom complet i és fàcil, doncs, poder-los localitzar, però d'altres ho fan amb pseudònims, amb sigles o, simplement, no signen i els fem constar com a «sense nom» (s.n.). De les quatre revistes que analitzem en aquest cas, podem destacar les figures de: Josep Coroleu, Marc Reynals, Àngel Guimerà, Laureano Munner, Enric Pedemonte, Pilar Maspons i Labrós, Jacint Verdager, Artur Masriera, Eduard Tàmaro, Ramon Picó i Campamar, Francesc Fayos, Conrad Roure, Modest Vidal, Frederic Soler, Narcís Oller, Justin Pépratx, Jacint Laporta, Gaietà Vidal i de Valenciano, Víctor Balaguer, Mateu Obrador, Eduard Toda, Antoni Aulèstia, Pau Bertran i Bros, Sebastià Farnés, Carles Pirozzini, Francesc Carreras, Francesc Maspons i Labrós, Francesc Ubach i Vinyeta, etc.

Després d'haver estudiat a fons les quatre publicacions escollides, es pot arribar a una primera conclusió: el gruix de materials folklòrics recollit en publicacions del segle XIX és molt elevat i heterogeni. Les 250 fitxes que es presenten contenen materials molt diversos (rondalles, llegendes, cançons, acudits, parèmies, endevinalles...) i això justifica el grau d'interès que tenien els recollectors del moment, el segle XIX, pel patrimoni oral de les nostres terres.

Si amb aquesta petita mostra de quatre revistes s'ha aconseguit catalogar material molt divers, es pot pensar que una vegada s'hagin estudiat totes les publicacions (uns cent títols de revistes i una quantitat indeterminada de llibres) hi haurà un gruix de materials que permetrà elaborar un catàleg o un índex complet amb totes les aportacions de caràcter folklòric que hi ha a la premsa dels Països Catalans durant el segle XIX.

A més a més d'aquest tipus de material, es pot valorar també qui són els folkloristes o els estudiosos que s'interessen pel folklore d'arreu dels territoris de parla catalana, ja que els materials buidats permeten veure quines persones es dediquen a la compilació de materials relacionats amb el patrimoni oral. Així doncs, podem destacar figures com Francesc Maspons i Labrós, Jacint Laporta i Mercader, Rossend Arús i Arderiu, Ramon Picó i Campamar, Eduard Tàmaro i Fabricias, Pilar Maspons i Labrós («Maria de Bell-Lloch»), etc. El fet de tenir tots els folkloristes catalogats permetrà elaborar la part biogràfica del repertori, ja que s'establirà un llistat detallat amb el major nombre de notícies relacionades amb la seva vida (biografia, obra, publicacions esporàdiques, etc).

L'interès pel folklore del país queda evidenciat amb aquesta aportació de fitxes amb material folklòric, però no s'ha d'obviar que també es pot comprovar que els estudiosos del moment tenien interès també, com ja hem vist, per la literatura oral d'altres països del món. Així doncs, Grècia, Alemanya, Turquia, etc. són presents a les revistes a través de traduccions d'erudits que volen apropar al públic català el folklore de terres llunyanes.

Els costums, les tradicions, les rondalles, les llegendes, els acudits, les parèmies... formen part de la vida quotidiana del segle XIX i per aquest motiu els escriptors ho recullen i ho publiquen, per fer-ho arribar a tothom. El patrimoni oral és cosa de tots i recollir-lo permet que res no caigui en l'oblit, sinó que perduri any rere any i es pugui transmetre de generació en generació.

MÒNICA SALES DE LA CRUZ
Universitat Rovira i Virgili

BIBLIOGRAFIA

- Oriol 2002: Carme ORIOL, *Introducció a l'etnopoètica: teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, Valls, Cossetània.
- Oriol / Pujol 2003: Carme ORIOL / Josep Maria PUJOL, *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- 2008: Carme ORIOL / Josep Maria PUJOL, *Index of catalan folktales*, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Prats 1892: Llorenç PRATS, *La Cultura popular a Catalunya: estudiosos i institucions. 1853-1981*, Barcelona, Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1988: Llorenç PRATS, *El mite de la tradició popular: els orígens de l'interès per la cultura tradicional a la Catalunya del segle XIX*, Barcelona, Edicions 62.
- Tasis / Torrent 1966: Rafael TASIS / Joan TORRENT, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Bruguera.